

Dr hab. Bartłomiej Błaszkiwicz, prof. UW
Instytut Filologii Angielskiej, Wydział Neofilologii
Uniwersytet Warszawski

Warszawa, 02.11.2022

Recenzja pracy doktorskiej mgr Marcina Gliškiego pt.: *Scientists in H.G. Wells's Fiction: An Ecocritical Perspective*

Przedstawiona mi do recenzji praca doktorska p. mgr Marcina Gliškiego pomyślana jest jako studium postaci naukowca w twórczości literackiej Herberta George'a Wellsa. Autor koncentruje się na czterech utworach brytyjskiego pisarza, w który postać naukowca stanowi kluczowy element fabuły omawianych tekstów literackich. W konsekwencji przedmiotem badań Autora stają się cztery powieści: „Niewidzialny człowiek” z roku 1897, „Wyspa doktora Dr Moreau” z (1896), „Wehikuł czasu” z (1895), oraz „Pierwsi ludzie na księżycu” z 1901. Ten wybór odzwierciedlony jest w konstrukcji dysertacji, w której, po teoretycznym rozdziale wstępnym, następują cztery kolejne rozdziały analityczne, z których każdy omawia jedną z wyżej wymienionych powieści.

Jako podstawę metodologiczną do analizy twórczości H. G. Wellsa Autor obiera szkołę ekokrytyczną oraz, niejako pokrewne tej tradycji, rozwijające się dziś interdyscyplinarne podejście krytyczne określane jako Human-Animal Studies. Tak obrana perspektywa metodologiczna ma tu posłużyć Autorowi do prześledzenia aspektu interakcji postaci naukowca ze środowiskiem zewnętrznym, zarówno w obrębie społeczności ludzkiej jak i świata otaczającej ją przyrody. Zadeklarowanym zamysłem Autora jest zatem zdefiniowanie roli naukowca w twórczości Wellsa w oparciu o ten właśnie element wzajemnych oddziaływania postaci literackiej ze środowiskiem w jakim funkcjonuje ona w obrębie świata przedstawionego w poszczególnych powieściach. W takim to metodologicznym kontekście, Autor dysertacji odwołuje się do tradycji gatunkowych takich jak literatura gotycka lub

sielankowa, oraz do podejść analitycznych reprezentowanych przez takie pojęcia jak potworność/ monstrosity, wyobcowanie/estrangement, czy wzniosłość/sublime.

Takie tło metodologiczne jest zatem naszkicowane przez Autora w pierwszym, teoretycznym rozdziale dysertacji. Stwierdzić należy, że lektura rozdziału pozwala na dobre ogólne wprowadzenie czytelnika w całość tła metodologicznego, którym Autor zamierza się posługiwać przy analizie wybranych powieści (poza, jedynie, zasygnalizowaniem odniesień do sublime, który to termin przywołany jest dopiero przy okazji analizy w rozdziale drugim). Zastrzeżenia budzić może jedynie rozłożenie akcentów w przywoływaniu różnych aspektów obranego podejścia i organizacja toku wywodu. W tym kontekście recenzentowi wydaje się, że można byłoby pokusić się o bardziej spójne i przejrzyste rozplanowanie kolejności omawianych aspektów, ponieważ po krótkim wprowadzeniu do tradycji ekokrytyki w podrozdziale pierwszym, następują dwa podrozdziały wprowadzające czytelnika w aparat pojęciowy odnoszący się do specyfiki gatunku science-fiction, po czym niejako wracamy do omawiania zagadnień związanych z ekokrytyką w następujących, kolejnych podrozdziałach, kończąc na przedstawieniu historyczno-kulturowego tła epoki współczesnej w kontekście pojęcia środowiska naturalnego.

Wydaje się, że zamiast odnoszenia się do mniej istotnych metodologicznie aspektów, czy nawiązywania do samych tekstów, rozdział zyskałby na szerszym omówieniu założeń metodologii ekokrytycznej. W szczególności przydałoby się, na przykład, nawiązanie do kluczowej terminologii odnoszącej się we współczesnej tradycji ekokrytyki do zagadnień związanych z relacją środowiska naturalnego w dobie dominacji cywilizacji ludzkiej, reprezentowanej przez tak kluczowe pojęcia jak anthropocene, czy homogenocene, które nie pojawiają się w dysertacji.

W pierwszym analitycznym rozdziale rozprawy Autor zawarł szczegółowe omówienie powieści „Niewidzialny człowiek”. Osią argumentu jest tutaj przeciwstawienie pojęcia potworności w odniesieniu do postaci naukowca pastoralnej charakterystyce jego otoczenia. Autorowi udaje się tutaj przeprowadzić pogłębioną analizę relacji jakie wiążą centralną dla powieści postać naukowca ze jego bezpośrednim otoczeniem. Dla ukazania całej złożoności omawianego zagadnienia Autor decyduje się powiązać sielankowy charakter wiejskiego środowiska, w którym znajduje się Griffin z pojęciem sublime. Zabieg ten pozwala na uwypuklenie elementu potworności w charakterystyce bohatera. W konsekwencji Autor rozprawy argumentuje, że to właśnie alienacja głównego bohatera i jego wykluczenie ze środowiska stanowią kluczowy element definiujący go jako transgresyjnego naukowca.

Trzeba tu stwierdzić, że przeprowadzona w rozdziale analiza w sposób przekonujący świadczy o umiejętnościach Autora w zakresie budowania spójnego oraz logicznie uargumentowanego i przejrzystego wyprowadzonego wywodu w typie *close reading*. Analiza jest tu dobrze umocowana zarówno w odniesieniu do samego tekstu powieści, jak i odniesień do opinii krytyków i badaczy literatury, z których Autor korzysta w sposób umiejętny, będąc w stanie osadzić swoją własną analizę w kontekście przytaczanych opinii w sposób, który nie zaburza konsekwencji własnego wywodu. Można by tu się zastanowić jedynie czy przywoływana w toku wywodu perspektywa ekokrytyczna staje się tu rzeczywiście narzędziem, które pozwala na dogłębniejszą analizę tekstu niż miałyby to miejsce gdyby posłużyć się po prostu uprzednio już wypracowanym aparatem pojęciowym funkcjonującym w odniesieniu do gatunkowości i trybów literackich (*literary mode*). Uwaga ta jest nie tyle krytyką przyjętych w pracy założeń co ogólniejszą refleksją recenzenta w kontekście współczesnych wyborów metodologicznych.

Tu jeszcze drobna uwaga recenzenta odnośnie zdania ze strony 45, które brzmi: "Living in accordance with Anglicanism, people from Iping regularly participate in Sunday Masses", i które może być uznane za błąd rzeczowy jeśli nie zmienimy słowa „Masses” na „services”.

Rozdział trzeci rozprawy zawiera analizę powieści *Wyspa dr Moreau*. Punktem wyjścia jest tutaj dla Autora tło kulturowe epoki – rozdział rozpoczyna się od nakreślenia poglądów i praktyk w czasach współczesnych pisarzowi. Podjęte tu omówienie kwestii podejścia do zwierząt, wiwisekcji oraz wpływów Darwinizmu na conceptualne postrzeganie zwierząt jest logicznym wprowadzeniem do dalszej części rozdziału, w którym Autor omawia relacje tytułowego bohatera ze światem przedstawionym powieści w kontekście pojęć takich jak euforia i dystopia. Analiza tekstu jest tu przeprowadzona sprawnie i wnikliwie, konkluzje są dobrze umotywowane i czytelnik ma poczucie, że Autorowi udało się wychwycić bardzo wiele z ważnego niuanse relacji zachodzących pomiędzy głównymi bohaterami w kontekście ich stosunku do sztucznie stworzonych hybrydowych istot i metod zastosowanych w ich powstaniu.

W dalszej części rozdziału Autor odnosi się do obecności w omawianym tekście tradycji powieści gotyckiej. Tutaj również przeprowadzona analiza jest sprawna i Autor jest w stanie za jej pomocą ukazać inny jeszcze aspekt odnoszący się do funkcjonowania tytułowego naukowca w obrębie świata przedstawionego powieści. Pewne zastrzeżenia można by ewentualnie mieć tu w kontekście faktu, że pojawiająca się w efekcie niejaka wielowątkowość wywodu nie zostaje wystarczająco zsyntetyzowana we wnioskach wieńczących rozdział. Wydaje się, że powiązanie różnych aspektów omawianych w toku

analizy przedstawionej w rozdziale pozwoliłoby na rozwinięcie końcowych konkluzji przydając jednocześnie spójności całemu rozdziałowi.

Z drobnych uwag: należałoby skorygować numerację podrozdziałów, ponieważ po podrozdziale 3.4 następuje podrozdział 3.6, natomiast w następnym, czwartym rozdziale podrozdział 4.3 występuje dwa razy.

Przechodząc do omówienia kolejnego, czwartego rozdziału rozprawy należy stwierdzić, że mamy tu do czynienia ponownie z rzetelnie przeprowadzoną i logicznie wywodzoną analizą tekstu, w toku której Autorowi udaje się sprawnie opisać relacje motywów typowych dla estetyki literatury sielankowej z charakterystycznym dla gatunku science fiction przedstawieniem technologii. Faktycznie omówienie pozycji głównego bohatera jako będącego niejako na granicy i uwikłanego w konflikt rodzący się w kontekście wzajemnej relacji świata technologii i środowiska naturalnego należy do bodaj najbardziej udanych fragmentów dysertacji. Odczytanie tego aspektu stworzonego przez Wellsa fikcyjnego świata poprzez pryzmat konwencji gatunkowych i kontekst historyczno-społeczny pozwoliło Autorowi przeprowadzić spójną analizę dostosowaną niejako do potrzeb interpretacyjnych samego tekstu.

Można byłoby spierać się jedynie, czy ciężar analizy nie jest tu zbyt przesunięty w kierunku opisanego wizji przyszłego świata na tle kulturowego kontekstu epoki i czy nie tracimy w ten sposób oczu kontekstu naukowca jako jednostkowej postaci literackiej wchodzącej w zindywidualizowane relacje ze środowiskiem w obrębie świata przedstawionego. Taka konkretnie budowa argumentu ewidentnie wydaje się podyktowana widocznym przeświadczeniem Autora, że środowisko w jakim funkcjonuje naukowiec jest tu w decydującym stopniu określone przez wyznaczniki technologiczne. Byłaby to zrozumiała kontynuacja podejścia przyjętego przez Autora w obrębie całej pracy i jest ona na pewno w dużym stopniu uzasadniona.

Pomimo to, można byłoby zastanawiać się, czy, dla uwypuklenia całej złożoności funkcjonowania bohaterów w obrębie świata fikcyjnego, nie warto byłoby powiązać omawianych przez Autora wątków z aspektami związanymi z przyjętą w obrębie poszczególnych powieści techniką narracji, w szczególności kwestią focalizacji i roli narracji ramowej (*frame narrative*). Stworzyłoby to być może większą okazję do porównania indywidualności osobowości i motywacji postaci naukowców w poszczególnych utworach. Ponieważ w poszczególnych powieściach przyjęty przez Wellsa model narracyjny jest każdorazowo nieco inny, recenzentowi wydaje się, że spojrzenie na ten aspekt przedstawienia postaci naukowców mógłby pogłębić i skonkretyzować analizę relacji głównego bohatera z

fikcyjnym światem, w obrębie którego funkcjonuje. Takie skoncentrowanie wywodu kosztem podążania za wątkami w sumie pobocznymi, jak pojawiające się dość zniecałkowane porównanie Wellsa z Conradem mogłoby bardziej jeszcze ukontekstować analizę.

Oczywiście można tu argumentować, że zagłębienie się w kwestie narratologiczne wyprowadziłaby argument poza ramy metodologiczne, które Autor nakreślił dla swego wywodu. Istotnie przesunięcie ciężaru analizy w kierunku kwestii społecznego funkcjonowania postaci literackiej jest poniekąd charakterystyczne dla podejść takich jak ekokrytyka. Można byłoby jednak potraktować narracyjny punkt widzenia, w kontekście którego przedstawiana jest postać naukowca jako przejaw różnicowania społecznego postrzegania w zależności od moralnej oceny jego motywacji i charakteru. Tak mogłoby wynikać z porównania różnie odczuwalnego dla czytelnika stopnia narracyjnej bliskości Podróżnika w Czasie i dr Moreau.

Warto byłoby może też zastanowić się nad przereklamowaniem niektórych może nie do końca szczęśliwych sformułowań pojawiających się w tytułach podrozdziałów, jak np.: "Wells's Advances in the Area of Time Travelling".

W dużej mierze omówione powyżej zalety wywodu i wątpliwości z nim związane można odnieść również do ostatniego, piątego rozdziału, w którym Autor koncentruje się na analizie powieści „First Men on the Moon”. W tym przypadku również alienacja postaci naukowców odczytana jest jako funkcja ich interakcji ze zdominowanym technologicznym postępem środowiskiem cywilizacji ludzkiej, która to, paradoksalnie, wypycha naukowca na granicę poznania, czyniąc z niego postać funkcjonującą na styku środowisk. Wydaje się taką tezę podkreślać struktura rozdziału, w obrębie którego, po początkowym przedstawieniu kontekstu społeczno-kulturowego współczesnej Wellsowi Brytyjskiej rzeczywistości, przechodzimy do omówienia księżycowej cywilizacji Selenitów, która, przy całej swojej odmienności, jest również definiowana przez wyznaczniki specyficznej technologii i struktury społecznej.

Przechodząc do ogólnego podsumowania, recenzent może stwierdzić, że praca mgr Glińskiego stanowi przykład udanego projektu badawczego. Mamy tu do czynienia z konsekwentnie i rzetelnie przeprowadzoną analizą elementu istotnego dla twórczości literackiej H. G. Wellsa. Autor prezentuje zarówno dobrą znajomość kulturowego kontekstu epoki, jak zdolność od świadomych wyborów metodologicznych. Teza pracy jest dobrze widoczna i obecna w toku wywodu i konkluzjach wieńczących poszczególne jego części. W efekcie całość dowodzi oryginalnej i dobrze przeprowadzonej pracy badawczej.

Również strona techniczna i językowa, poza drobnymi uchybieniami wspomnianymi wcześniej, jest pogotowana starannie i przejrzysto. Zwraca uwagę obszerna bibliografia i czytelne, dobrze skonstruowany system przypisów i odniesień.

Konkludując recenzent może z całym przekonaniem stwierdzić, że rozprawa doktorska p. mgr Marcina Glińskiego spełnia wszystkie ustawowe i zwyczajowe wymogi stawiane pracom doktorskim i wnosić o dopuszczenie doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Bartłomiej Błaszkiwicz

Również strona techniczna i językowa, poza drobnymi uchybieniami wspomnianymi wcześniej, jest pogotowana starannie i przejrzysto. Zwraca uwagę obszerna bibliografia i czytelne, dobrze skonstruowany system przypisów i odniesień.

Konkludując recenzent może z całym przekonaniem stwierdzić, że rozprawa doktorska p. mgr Marcina Glińskiego spełnia wszystkie ustawowe i zwyczajowe wymogi stawiane pracom doktorskim i wnosić o dopuszczenie doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Bartłomiej Błaszkiwicz

